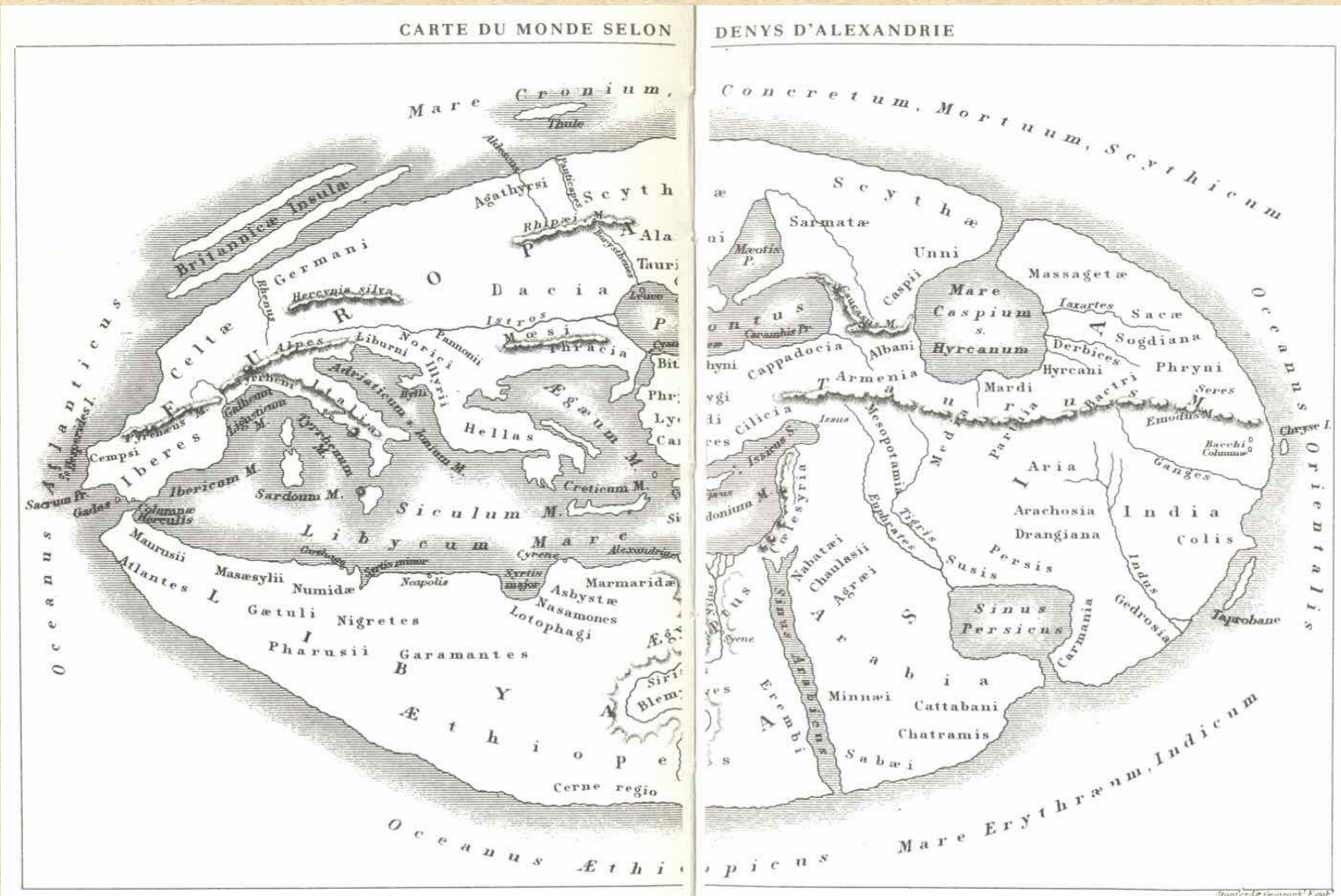

EL USO DE LAS FUENTES
POR PARTE DE EUSTACIO
DE TESALÓNICA EN SU
COMENTARIO
A DIONISIO DE ALEJANDRÍA

XIX JORNADAS DE BIZANCIO
MADRID, 24-27 DE ENERO DE 2022

Paula Caballero Sánchez
Universidad de Málaga

JACOB C., *La description de la Terre habitée de Denys d'Alexandrie ou la leçon de géographie*, Paris, 1990, pp. 78-79.

Proyectos de investigación:

- El autor bizantino III (Ministerio de Ciencia e Innovación)
- El mundo según Homero. De Eustacio de Tesalónica a Dionisio Periegeta (Programa Logos BBVA-SEEC)

La *Periégesis*

Οἰκουμένης Περιήγησις => poema didáctico en 1187 hexámetros (última edición: Lightfoot, 2014);

Aleandría, s. II. d. C.;

Descripción del mundo habitado desde Europa Occidental y norte de África (Europa y Libia) hasta el Este (Asia);

Descripciones geográficas, etnográficas y referencias mitológicas y literarias;

Lengua homérica.

Recepción y transmisión de la *Periégesis*

Transmisión manuscrita: conservada en 150 manuscritos (cfr. Tsavari 1990):

=> 5 de época macedonia

=> 1 de 1185-1195

=> época paleóloga y humanísticos

Traducciones latinas de Avieno (s. IV d. C.) y Prisciano (s. VI d. C.);

Material exegetico:

=> *Scholia vetera* a la *Periégesis*;

=> Paráfrasis en prosa (ss. X-XI => cf. Tsavari 1990, pág. 14);

=> Juan Tzetzes (s. xii) en la *Alejandra* de Licofrón (*scholl.* 188, 925 y 1206).

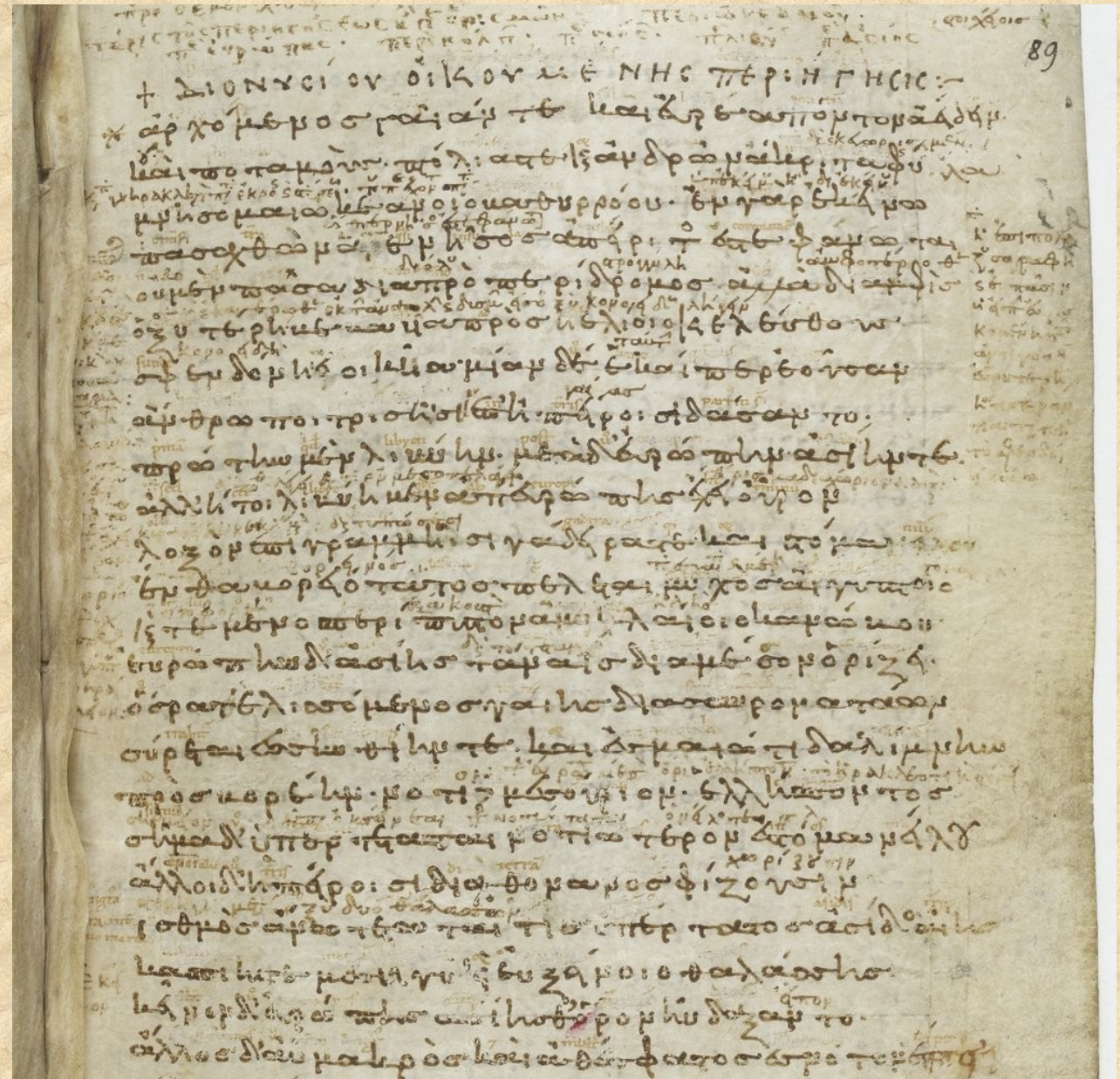
=> *Comentario (Parekbolai)* de Eustacio de Tesalónica a la *Periégesis*

Par. Suppl. gr. 388 (A)

con version latina en la
interlínea

(recensio romana)

s. X in.

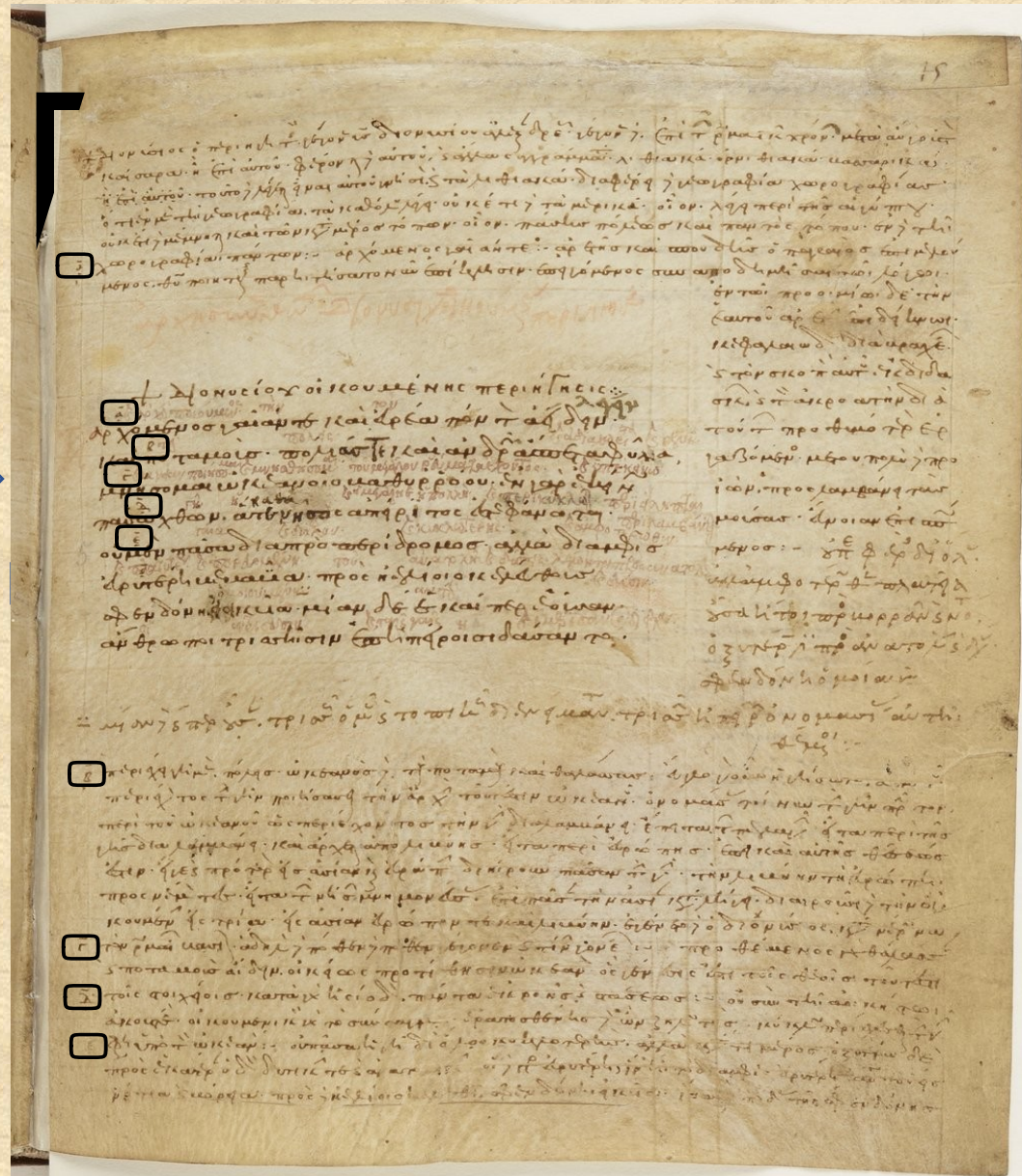

Par. gr. 2771 (B)

(recensio
constantinopolitana)

925-1000 d. C.

Poema

Textos
preliminares

Scholia
vetera

Eustacio de Tesalónica (1115-1195/96), *Parekbolai* a la *Periégesis* de Dionisio

- Compuso *Parekbolai* a Homero, Dionisio Periegeta y Píndaro (solo se conserva el prólogo);

=> Anotaciones críticas o notas explicativas;

Quizá una transliteración del término sea más adecuada que una traducción => sus *parekbolai* son una compilación y adaptación de fuentes antiguas enriquecidas con observaciones críticas (Cf. Kolovou 2017, 113).

- *Parekbolai* en el contexto de la enseñanza retórica en Constantinopla (μαῖστωρ τῶν ῥητόρων, 1166-1178) antes de ser arzobispo de Tesalónica (ca. 1177).
- Trabajó en las *Parekbolai* de manera simultánea y hasta el final de su vida.

Manuscritos autógrafos
de Eustacio

Odisea: Par. gr. 2702 ->
Marc. gr. 460
Iliada: Laur. Plut. 59.2 y
Laur. Plut. 59.3

Laur. Plut. 59.3

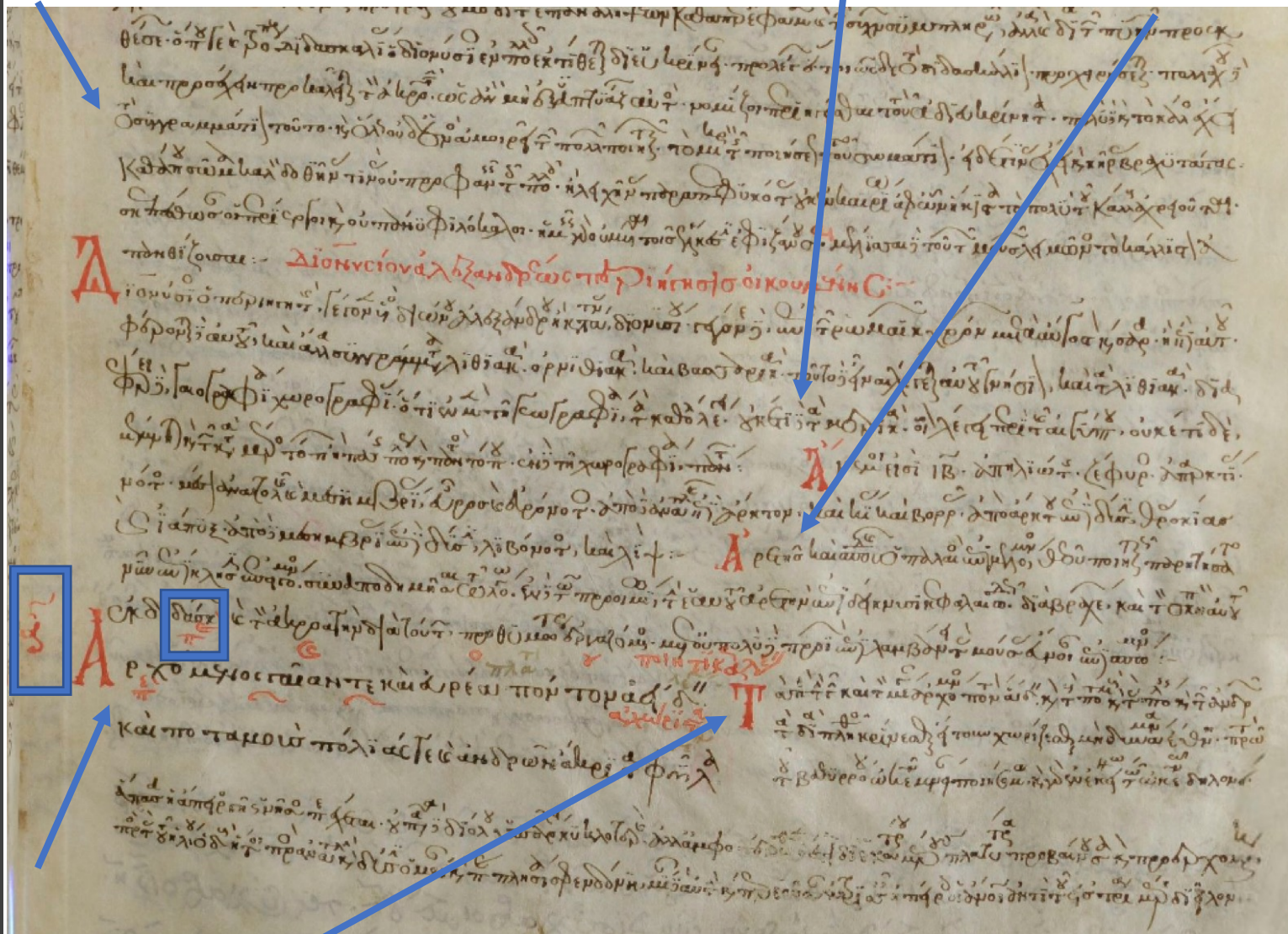
Par. gr. 2723

S. XIII ex.

Comentario de Eustacio
+ textos preliminares +
escolios antiguos +
poema + paráfrasis

Epístola de Eustacio

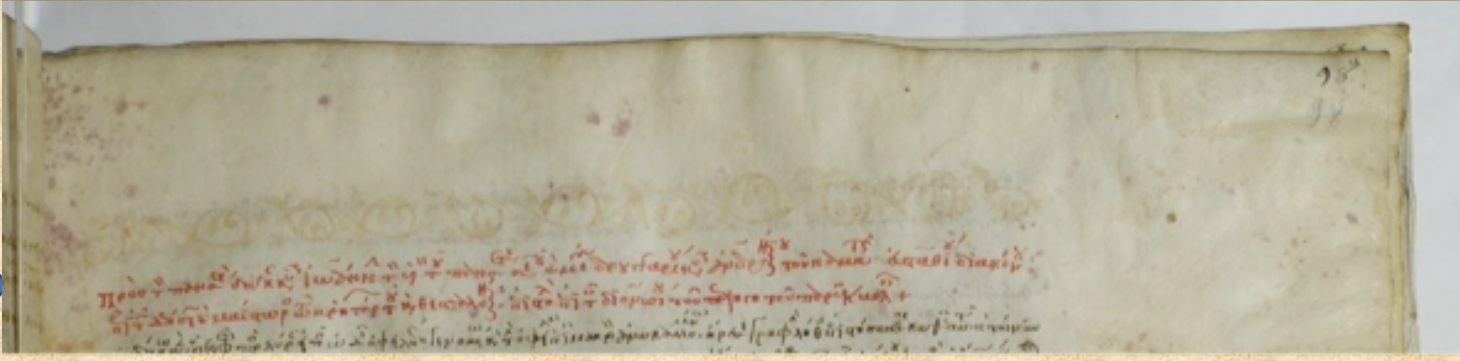
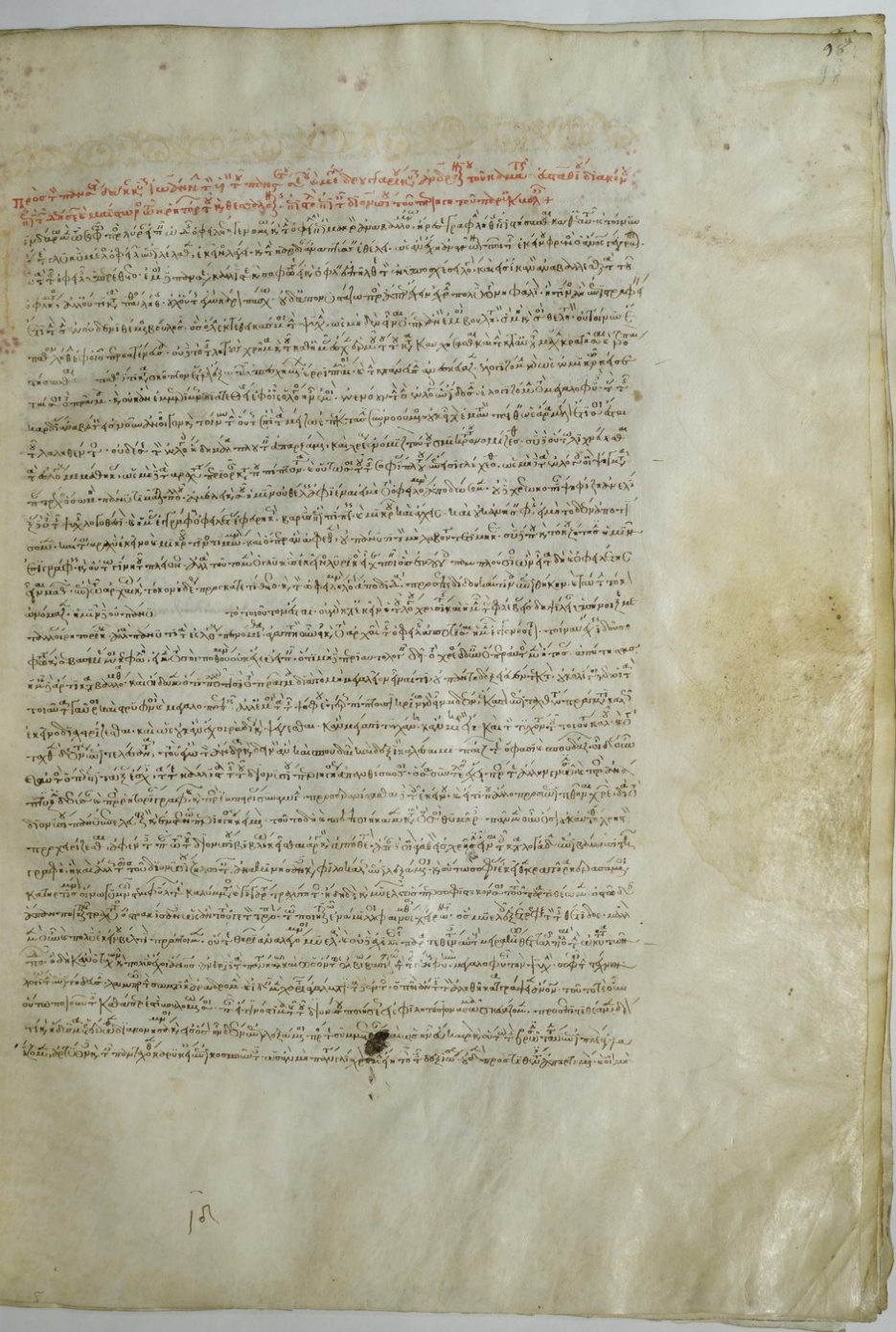
Textos preliminares + schol. vet. 1

Periégesis +
paráfrasis

Principales estudios de las *Parekbolai* de Eustacio a Dionisio Periegeta

- MÜLLER K., *Geographi graeci minores* II, Paris 1861, pp. 201-407 (*scholia vetera* + paráfrasis + comentario de Eustacio).
- DILLER A., *The Textual Tradition of Strabo's Geography*, Amsterdam 1975, pp. 181-207.

Dedicatoria a su alumno Juan Ducas (ca. 1126 - ca. 1220), hijo de Andrónico Camatero (alto funcionario del Manuel I Comneno)

- Πρὸς τὸν πανσέβαστον <σέβαστον> Δοῦκα κύριον Ἰωάννην <τὸν μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν δεήσεων>, τὸν υἱὸν τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου δρουγγαρίου, κῦρ Ἄνδρονίκου τοῦ Καματηροῦ, Εὐσταθίου διακόνου ἐπὶ τῶν δεήσεων καὶ μαΐστωρος τῶν ῥητόρων τοῦ καὶ <ὕστερον γεγονότος ἀρχιεπισκόπου> Θεσσαλονίκης ἐπιστολὴ ἐπὶ ταῖς Διονυσίου τοῦ Περιγητοῦ παρεκβολαῖς, <μεθ' ἣν προοίμιον εἰς τὸ πρᾶγμα καὶ μετὰ τὸ προοίμιον αὐται αἰ παρεκβολαί:->.

El conocimiento geográfico es útil para la vida

Epist. 472-482 (Müller ed.):

Τὸν γὰρ σκοπὸν ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς ἐκτίθεται τοῦ συγγράμματος ἐν ὀλίγοις ἔπεσι·

μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τὸ χρήσιμον τῆς περιηγήσεως ἐκτίθεται, γινῶσιν αὐτὸ

εἶναι λέγων τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ διδασκαλίαν αὐθις ἐκ τοῦ μαθόντος εἰ ἄλλους οὐκ εἰδότας, καὶ τιμὴν

ἥτις ἐντεῦθεν τῷ διδάσκοντι περιγίνεται. **Ὅτι δὲ καὶ εἰς ἄλλα πλείω καὶ ἀναγκαιότατα χρήσιμα τὰ τῶν**

περιηγήσεων, δηλοῦσιν οἱ παλαιοὶ, λέγοντες ὅτι τε βιωφελῆς ἡ περιήγησις, καὶ ὅτι νοῦν συνάγει τῷ

ταύτης ἐμπείρω, καὶ ὅτι στρατηγοῖς μάλιστα καὶ βασιλεῦσι σύμφορός ἐστι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Modus laborandi de Eustacio: *σχεδαί*

fuentes adicionales para completar el contenido del poema + su paráfrasis del poema

Epist. 70-76 (Müller ed.):

Οἶδας οὖν καὶ αὐτὸς ὅπως ἐπιτάξας ἔσχες τὰ κάλλιστα τῆς τοῦ Διονυσίου περιηγήσεως ἀπανθίσαι σοι, ὅσα συντελεῖν ἔχει πρὸς τεῶν γνῶσιν, καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν δέουσαν, καὶ πρὸς ῥητορείαν γραφῆς, καὶ πρὸς ἐμπειρίας συναγωγὴν, **προσερανίσασθαι δὲ τοῖς ἐκείνου καὶ εἴτι που ἄλλο προσεπιτεθῆναι χρεῶν, διὰ τὸ τοῦ Διονυσίου πάνυ ἐπελευστικὸν καὶ ἐν στενῷ περιηγήσεως κείμενον.**

Epist. 111-118:

αὐτοῖς δὲ τοῖς τοῦ Διονυσίου ἐμμένοντες, **καὶ τὰ μὲν ὡς ἐν παραφράσεως λόγῳ μεταποιοῦντες, καὶ οὕτως ἀναπτύσσοντες, τὰ δὲ καὶ αὐτοῖς ἔπεσιν ἐξαγγέλλοντες,** εἴ που δέ τι καὶ προσεπιτεθεῖσθαι χρή, ἐπιτιθέντες καὶ αὐτὸ, καὶ οὕτω τὸ λεπτὸν τῆς ἱστορίας ὡς οἶον εἰπεῖν συμμέτρως παχύνοντες καὶ τὸ μικρὸν ὑποκείμενον ἡρέμα μεγεθύνοντες.

Modus laborandi

σχεδαί : citas y referencias cruzadas entre sus comentarios para no repetir información ya mencionada en una de sus obras

Eust. in *D.P.* 436 (= 431.19.21 Müller ed.), **sobre los cefalonios:**

Τοὺς δὲ Κεφαλλῆνας καὶ τὴν Κεφαλληνίαν ἐν δυσὶ λλ

ἢ παλαιὰ χρῆσις ἅπασα ἔχει.

Ἡ δὲ κλῆσις ἀπὸ τινος Κεφάλου, **ὡς ἐν τοῖς εἰς τὴν Ὀδύσσειαν γέγραπται.**

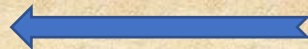
Eust. in *D.P.* 467 (= 465.1-5 Müller ed.), **sobre Thrinakia (Sicilia):**

Ὅτι τὴν παρ' Ὀμήρῳ Θρινακίαν Τρινακίαν

οὗτός φησι, τουτέστι τὴν Σικελίαν. Ἦτις ἐκτέταται, φησὶν, ἐπὶ τρισσαῖς πλευραῖς ἐστηκυῖα, οἷα δηλονότι τρίγωνος οὔσα.

Καὶ ἔστιν οἷον ἐτυμολογία τοῦτο τῆς

Τρινακίας, οἰονεὶ τριακρίας, ὃ ἔστί τρία ἐχούσης ἄκρα.

Eust. in *Od.* 210 (= 2.234-35-37 Müller ed.), **sobre los cefalonios :**

Ὁ δὲ Κεφαλλὴν τὸ ἐθνικὸν ἐν δυσὶ γράφεται <λ>,

ὡς καὶ προδεδήλωται. ὡς δὲ ὑπὸ βασιλεῖ τῷ Ὀδυσσεῖ

ἦσαν οἱ Κεφαλλῆνες, καὶ ὡς ἀπὸ τινος Κεφάλου

παρωνομάζονται, προγέγραπται καὶ αὐτό.

Eust. in *Od.* 106-7 (= 1.401.36-39 Stallbaum ed.), **sobre Thrinakia (Sicilia):**

Ὅτι Θρινακία νῆσος ἢ Σικελία, οἰονεὶ Τριακρία, ἐπεὶ τρία

ἔχει ἄκρα ὃ ἐστὶν ἀκρωτήρια, Πέλωρον, Πάχυνον, Λιλύβαιον ἢ καὶ

ἄλλως, Πελωρίδα, Πάχυνον, καὶ Λιλύβην. καὶ ἔδει μὲν Τρινακρίαν

οὕτως ὠνόμασται. **γέγραπται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ**

ἐν τοῖς τοῦ Περιηγητοῦ.

Ejemplo de *σχέδη*: Eust. in *D.P.* 11.-13 (= 11.1-13.7 Müller ed.) Sobre Canobo (<https://recogito.pelagios.org/document/nok4yr1hqvqiwa/map>)

Τοπόνιμο:
origen y mito.
Diferentes
acepciones

Ὅτι πέρατα Λιβύης ἐσπέριον μὲν τὰ Γάδειρα, περὶ ὧν ἐν οἰκίῳ τόπῳ ῥηθήσεται, ἔϋον δὲ τὸ Κανωβικὸν στόμα τοῦ Νείλου, περὶ οὗ μικρὸν ὅσον εἰρήσεται.

Ὅτι **μετὰ Φρόντιδος θάνατον (κυβερνήτης δὲ ἄριστος Μενελάου ὁ Φρόντις, υἱὸς Ὀνήτορος)** ἐξωσθέντες ἀνέμῳ βορρᾶ οἱ περὶ τὸν Μενέλαον προσίσχουσι τῇ Ῥόδῳ ὑπὸ κυβερνήτη **ὄντες τῷ Ἀμυκλαίῳ Κανώβῳ**. Τῶν δὲ Ῥοδίων τῆς Ἑλένης καταδραμόντων, περιῆλθε γὰρ αὐτοὺς μνήμη ὧν ἐν τῇ Τροίᾳ κακῶν

ἔπαθον δι' αὐτὴν, φεύγουσι μὲν ἐκ τῆς Ῥόδου οἱ ἀμφὶ τὸν Μενέλαον, κατάγονται δὲ εἰς Φοινίκην, ὅθεν εἰς Αἴγυπτον. [...] **καὶ τὴν πόλιν ἐπ' αὐτῷ Κάνωβον ὀνομάζει**

ἐνθα που καὶ νῆσος τὸ Ἑλένιον, τῇ Ἑλένῃ παρώνυμον. Φασὶ δὲ τὴν Κάνωβον ταύτην Ἀλεξανδρείας ἀπέχειν στάδια ἑκατὸν καὶ εἴκοσι. [...]

Ἐκ δὲ τοῦ Κανώβου ἐκείνου τοῦ κυβερνήτου **καὶ ἀστήρ ἐκεῖ που φαινόμενος Κάνωβος ἐπωνόμασται**, ἀφανῆς μὲν τοῖς ἐν τῷ Ἑλλαδικῷ κλίματι [...]

Ὁ δὲ τὰ Ἐθνικὰ γράψας φησὶν, ὅτι ἔδει μὲν Κάνωπον γράφειν τὴν πόλιν διὰ τοῦ π, γράφεται δὲ ὁμῶς διὰ τοῦ β. Ἀπὸ δὲ τοῦ Κανώβου ἀνδρὸς ἢ τῆς

Κανώβου πόλεως καὶ τὸ στόμα Νείλου, ὡς εἰκὸς, Κανωβικὸν ἐπωνόμασται, ὅπου, κατὰ τὸν Διονύσιον, ὁ βορειότατός ἐστι τῆς Αἰγύπτου μυχὸς, ὡς πρὸς τῇ

ἐκεῖ θαλάσση περατουμένων τῶν τῆς Αἰγύπτου βορείων μερῶν. **Τοῦτο δὲ τινες τὸ Κανωβικὸν στόμα τοῦ Νείλου καὶ Ἡράκλειον καλεῖσθαι φασὶ, λέγοντες ὅτι Ἡρακλῆς φέρων ἐξ ἐπιταγῆς Εὐρυσθέως τὰ χρύσεια μῆλα [...]**

καὶ θέλων Λιβύην πᾶσαν ἐξιστορήσαι, ἦλθε καὶ εἰς τὰ τοῦ Νείλου στόματα, **καὶ δὴ καλεῖται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐν τῶν στομάτων Ἡράκλειον, τὸ Κανωβικόν.**

Ἦλευθέρωσε δὲ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἀπάσης βίας, διαβάς δὲ καὶ εἰς Ἄμμωνος ἔθυσσε μεγαλοπρεπῶς. **Καὶ οὕτω μὲν τινες ὁ δὲ Γεωγράφος διιστᾷ, τὸ μὲν Ἡράκλειον στόμα**

ἱστορῶν καὶ Ἡρακλέους ἔχειν ἱερὸν, τὸ δὲ Κανωβικὸν ἀρχὴν εἶναι λέγων τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Δέλτα.

Ἐμφαίνει δὲ **ἐκεῖνος καὶ τρυφᾶν τοὺς Κανωβίτας, ἐν οἷς λέγει τὸν Κανωβισμόν καὶ τὴν ἐκεῖ λαμυρίαν.** Ἔστι δὲ, ὡς ἱστοροῦσιν **τινες**, καὶ νῆσός τις Κάνωβος.

Περὶ δὲ τοῦ κυβερνήτου Κανώβου καὶ τοιοῦτος φέρεται λόγος, ὅτι κοιμώμενος ὁ Κάνωβος κατὰ τὸν αἰγιαλὸν περιπέπτωκεν αἰμορροΐδι· ὄφεις δὲ εἶδος ἢ

αἰμορροῖς, οὐκ ἔχουσα ἰθυτενὴ τὴν τὸν ὀλκὸν συνέχουσαν ὀστώδη ἄκανθαν. Ὡς δὲ ἦν τοῦ λοιποῦ ἄφυκτα τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἔθνησκεν ἐκ τοῦ δήγματος, ἢ Ἑλένη περιπαθῶς

σχοῦσα καὶ τὸ θηρίον τὴν αἰμορροΐδα συσχοῦσα ἔθλασε τὴν αὐτῆς ἄκανθαν, ἰθυτενῶς ἔχουσαν ἔτι τότε, καὶ ἐξέβαλε τοὺς περὶ τὴν ράχιν σπονδύλους, ἀμυνομένη οὕτω τὸ θηρίον· **καὶ τὸ ἐντεῦθεν κεκλασμένοι τὰς ράχεις αἱ αἰμορροΐδες εἰσὶ.** Καὶ οὕτω μὲν ὁ μῦθος αἰτιολογεῖ τὸ περὶ τὴν αἰμορροΐδα φυσικὸν σύμπτωμα. Ὁ δὲ λόγος πέσοι ἂν ποτε καὶ εἰς

ἀνθρώπου σκῶμμα, ἐάν τις ὀφείδης ὧν τὴν κακίαν ἔχη τι καὶ περὶ τὰ κατὰ τὴν ράχιν κακόν. **Ὅτι τὴν Κάνωβον πόλιν περιφράζων οὕτω φησὶ** »τέμενος περίπυστον Ἀμυκλαίον

το Κανώβου». τοιούτων αὐτὴ ἡ πόλις ἢ Κάνωβος.

Info
geográfica

Info lingüística

Info etnográfica

Comentario
literario

Fuentes

- Geográficas e históricas: Heródoto, Estrabón, Arriano, Dión Casio, Ptolomeo...;
- Poetas: Homero, Hesíodo, Píndaro, Aristófanes, Licofrón, Opiano...;
- Fuentes lexicográficas: Esteban de Bizancio, *Suda*.

Sobrenombres:

- Dionisio “el Periegeta” => ὁ Περιηγητής
- Estrabón “el Geógrafo” => ὁ Γεωγράφος
- Homero “el Poeta” => ὁ Ποιητής
- Aristófanes “el Cómic” = ὁ Κωμικός

Cotejo de fuentes

Eust. in *D.P.* 7-9 (= 7.18-31 Müller ed.):

Ὅτι τὴν ὅλην γῆν, καίπερ μίαν οὔσαν φύσει καὶ συνεχῆ, οἱ ἄνθρωποι τρισαῖς ἐπ' ἠπείροις ἐδάσαντο.

Τοῦτο δὲ ἐκ τῶν Ἡροδότου, εἰπόντος ὅτι τῇ γῆ μιᾶ οὔση τριφάσια κεῖνται ὀνόματα,

ἐπωνυμίας ἔχοντα γυναικῶν. Εἶτα ὁ Διονύσιος φιλοτιμούμενος ἐνὶ ἔπει περιλαβεῖν τὰ τοιαῦτα τρία τῆς γῆς

τμήματα φησί: «πρώτην μὲν Λιβύην, μετὰ δ' Εὐρώπην Ἀσίην τε.» Ἰστέον δὲ ὅτι προτάττει τῶν ἄλλων

τὴν Λιβύην καὶ νῦν καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς, οὐ κατὰ τινὰ περιηγητικὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ οἷα Λίβυς φιλῶν τὰ οἰκεῖα, καὶ

οὔτω τὸ ἑαυτοῦ ἔθνος τῶν λοιπῶν προτιθέμενος. Ὁ τοίνυν Ἀμασεὺς γεωγράφος οὐχ οὔτω προσπαθῶς ἔχων

ἄλλως μετεχειρίσατο τὴν περιήγησιν, καὶ ἐκ τῆς Εὐρώπης ἀρξάμενος εἰς τὴν Λιβύην κατέληξεν.

Sobre Cádiz (Γάδαιρα)

Eust. in *D.P.* 64 (= 64.15-31 Müller ed.):

Τὰ Γάδαιρα δὲ νῆσος πλησίον τοῦ ὠκεανοῦ περιμήκης κατὰ τοὺς παλαιοὺς, ὡς οἷα ταινία, τουτέστι καθάπερ ὑφάσματος τμήμα στενὸν καὶ μεμηκυσμένον,

ὅπερ ἡμεῖς φασκίαν φαμέν. ←

Λέγεται δὲ καὶ ἡ Γάδαιρα θηλυκῶς. Καλεῖται δὲ οὕτως οἰονεὶ γῆς δειρά,

ὃ ἔστι τράχηλος, διὰ τὸ τῆς ἠπείρου

στενὸν, τῆς ἐκατέρωθεν σφιγγούσης τὸν ἐκεῖ ὀλιγοστάδιον πορθμόν. Ἔστι δὲ

καὶ πόλις ἐκεῖ Γάδαιρα. Ὁ δὲ Γεωγράφος φησὶν ὅτι τὰς Ἰταλικὰς παρ' Ὀμήρῳ

Πλαγκτὰς πέτρας καὶ τὰς Ποντικὰς Συμπληγάδας τινὲς τῆ μινθικῆ αὐτονομία

μετήγαγον εἰς τὸν ἐν Γαδεῖροις πορθμόν, καὶ ταύτας εἶναι στήλας ἐνόμισαν, ἃς

ὁ Πίνδαρος (fr.256) καλεῖ πύλας Γαδειρίδας διὰ τὴν τοῦ πορθμοῦ στενότητα,

εἰς ταύτας ὑστάτας ἐλθεῖν φάσκων τὸν Ἡρακλέα. Ἄλλοι δὲ, ὡς ὁ αὐτὸς

Γεωγράφος λέγει, στήλας Ἡρακλέος φασὶ

λέγεσθαι τὰς ἐν τῷ κατὰ Γάδειραν Ἡρακλειῷ, τουτέστι τὰς ἐν τῷ τοῦ

Ἡρακλέος τεμένει ὀκταπήχεις στήλας, ἐν αἷς ἀναγράφονται τὸ

ἀνάλωμα τῆς κατασκευῆς τοῦ ἐκεῖ ἱεροῦ· ἐφ' ἃς ἐλθόντες οἱ πλέοντες...

ἐποίησαν διαβοηθῆναι ἐνταῦθα εἶναι τὸ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης.

St. Byz. 193.910-10 (Meineke ed.):

<Γάδαιρα> πόλις καὶ νῆσος ἐν τῷ ὠκεανῷ στενὴ καὶ περιμήκης, ὡς οὔσα ταινία τῆς γῆς δειρά.

Str. 3.5.5.30-40 (Meineke ed.):

καὶ τὰς Πλαγκτὰς [δὲ] καὶ τὰς Συμπληγάδας ἐνθάδε μεταφέρουσί τινες, ταύτας εἶναι νομίζοντες

στήλας, ἃς Πίνδαρος καλεῖ πύλας Γαδειρίδας, εἰς ταύτας ὑστάτας ἀφῖχθαι φάσκων τὸν Ἡρακλέα.

καὶ Δικαίαρχος δὲ καὶ Ἐρατοσθένης καὶ Πολύβιος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων περὶ τὸν πορθμὸν ἀποφαίνουσι τὰς στήλας. [...]

ἐν αἷς ἀναγράφονται τὸ ἀνάλωμα τῆς κατασκευῆς

τοῦ ἱεροῦ, ταύτας λέγεσθαι φασιν· ἐφ' ἃς ἐρχόμενοι

οἱ τελέσαντες τὸν πλοῦν καὶ θύοντες τῷ Ἡρακλεῖ

διαβοηθῆναι παρεσκεύασαν, ὡς τοῦτ' εἶναι καὶ γῆς καὶ θαλάττης τὸ πέρασ.

Sobre Reggio di Calabria (Ρήγιον)

Eust. in *D. P* 343 -344 (=340.15-25 Müller ed.)

Αυτό δὲ τὸ Ῥήγιον οὕτω καλεῖται ἢ παρὰ τὴν ῥήξιν, ὡς ἀπορραγείσης τῆς Σικελίας ἐκ τῆς ἐκεῖσε ἠπείρου ὑπὸ σεισμοῦ, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς ῥηθήσεται· καθὰ καὶ ἡ

Προχύτη νῆσος καὶ αἱ Πιθηκοῦσαι καὶ αἱ λεγόμεναι Σειρῆνες νῆσοι τρεῖς

ἠπείρων ἀποσπάσματα λέγονται· ἢ Ῥήγιον εἴρηται ὡς ἂν

εἴποι τις βασίλειον, ῥήγες γὰρ καὶ ῥέγες οἱ βασιλεῖς,

τῶν Σαυνιτῶν οὕτω καλεσάντων αὐτὸ δι' ἐπιφάνειαν τῆς

πόλεως.

Τούτου πρὸς ἕω ἄκρα τις Λευκοπέτρα, ὡς εἴρηται, λεγομένη ἀπὸ

τῆς χροᾶς, ἐν πενήκοντα σταδίοις, ὅπου λήγει τὸ

Ἄπέννιον ὄρος, ὡς ἐρρέθη. Ἰστέον δὲ ὅτι ὡσπερ ἡ Ἄλις

πληθύνεται, οὕτω καὶ τὸ Ἄπέννιον Ἄπέννια ὄρη

πληθυντικῶς λέγεται.

D.P. 343-344:

ὄν ῥά τε κικλήσκουσιν Ἄπέννιον· ἐκ δὲ βορείης

Ἄλιος ἀρχόμενον Σικελὴν ἐπὶ πορθμίδα λήγει.

Str. 6.1.6.31-35 (Meineke ed.):

ὠνομάσθη δὲ Ῥήγιον εἶθ', ὡς φησιν Αἰσχύλος, διὰ τὸ συμβὰν πάθος τῇ χώρᾳ ταύτῃ· ἀπορραγῆναι γὰρ ἀπὸ τῆς ἠπείρου τὴν Σικελίαν ὑπὸ σεισμῶν ἄλλοι τε κάκεῖνος εἴρηκεν “ἄφ' οὗ δὴ Ῥήγιον κικλήσκειται.

Str. 6.1.6.48-51:

γὰρ ἡ Προχύτη καὶ Πιθηκοῦσαι ἀποσπάσματα τῆς ἠπείρου καὶ αἱ Καπρίαὶ καὶ ἡ Λευκωσία καὶ Σειρῆνες καὶ αἱ Οἰνωτρίδες.

Str. 6.1.6.56-60:

εἶτε διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πόλεως ὡς ἂν βασίλειον τῇ Λατίνῃ φωνῇ προσαγορευσάντων Σαυνιτῶν διὰ τὸ τοὺς ἀρχηγέτας αὐτῶν κοινωνῆσαι Ῥωμαίοις τῆς πολιτείας καὶ ἐπὶ πολὺ χρήσασθαι τῇ Λατίνῃ διαλέκτῳ...

Str. 6.1.7.1-3:

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ῥηγίου πλέοντι πρὸς ἕω Λευκοπέτραν καλοῦσιν ἄκραν ἀπὸ τῆς χροᾶς ἐν πενήκοντα σταδίοις, εἰς ἣν τελευτᾶν φασὶ τὸ Ἄπέννιον ὄρος.

Sobre Sicilia (Θρινακία or Τρινακία)

Eust. in *D.P.* 467 (= 467.1-29 Müller ed.)

Ὅτι τὴν **παρ' Ὀμήρῳ** Θρινακίαν Τρινακίαν οὗτός φησι, τουτέστι τὴν Σικελίαν. Ἦτις ἐκτέταται, φησὶν, ἐπὶ τρισσαῖς πλευραῖς ἐστηκυῖα, **οἷα** δηλονότι **τρίγωνος οὔσα**. **Καὶ ἔστιν οἷον ἐτυμολογία τοῦτο τῆς Τρινακίας, οἰονεὶ τριακρίας, ὃ ἔστι τρία ἐχούσης ἄκρα**. Διὸ καὶ ὁ **Λυκόφρων** (v. 966) τρίδειρον νῆσον λέγει αὐτήν, καὶ ὁ **Πίνδαρος** τριγλώχινα (v. 332). Καὶ ὄρα τὸ ἐστηκυῖα ἐπὶ τρισσαῖς πλευραῖς. [...]

Ὁ δὲ Γεωγράφος λέγει ὅτι ἀπὸ Τρινακρίας Θρινακία προσηγορεύθη, μετονομασθεῖσα εὐφωνότερον.

Eust. in *D.P.* 467 (= 467.44-47):

Ἄλλοι δὲ φασιν ὅτι Θρινακία λέγεται διὰ τὸ εοικέναι θρίνακι· **ὅπερ ἀπάδει τῇ τῶν παλαιῶν δόξῃ**· οὐ γὰρ δοκεῖ τοιοῦτου σχήματος εἶναι ἡ Σικελία. **Σιβύλλα δὲ φησὶν ἀπὸ Τρινακίου βουκόλου κληθῆναι**. εἶποῦσα·

Eust. in *Od.* 106 (= 1.401.36-39 Stallbaum ed.):

Ὅτι Θρινακία νῆσος ἢ Σικελία, οἰονεὶ Τριακρία, **ἐπεὶ τρία ἔχει ἄκρα**, ὃ ἐστὶ ἐστὶν ἀκρωτήρια, Πέλωρον, Πάχυνον, Λιλύβαιον, ἢ καὶ ἄλλως, Πελωρίδα, Πάχυνον, καὶ Λιλύβην. καὶ ἔδει μὲν Τρινακρίαν γράφεσθαι, διὰ δὲ τὸ εὐφωνότερον οὕτως ὠνόμασται. **γέγραπται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς τοῦ Περιηγητοῦ**.

Str. 6.2.1.1-3 (Meineke ed.):

Ἔστι δ' ἡ Σικελία τρίγωνος τῷ σχήματι, **καὶ διὰ τοῦτο Τρινακρία μὲν πρότερον, Θρινακία δ' ὕστερον προσηγορεύθη μετονομασθεῖσα εὐφωνότερον**.

St. Byz 635. 10-20 (Meineke ed.):

<Τρινακρία,> ἢ Σικελία, παρὰ τὸ **τρεῖς ἔχειν ἄκρας**. τὸ ἐθνικὸν Τρινακριεύς. Καλλίμαχος δ' Αἰτίων α' Τρινακρίονπόντον φησὶν. **ἐκλήθη δ' οὕτως ἢ ὅτι τρεῖς ἄκρας ἔχει ἢ ὅτι θρίνακί ἐστὶν ὁμοία**. πολλὰ δὲ ἀπὸ τῆς ὁμοιότητος χωρία προσηγόρευται, Λυρνησσός Βρεντέσιον Σαρδώ. **Σίβυλλα δὲ [διὰ τὸ] Τρινακον [βούκολον] τὸν Ποσειδῶνος Σικελίας ἄρξαι, Τρινακίης νήσου, ἣν ἔκτισε Τρίνακος ἥρω, υἱὸς ποντομέδοιο Ποσειδάωνος ἄνακτος**. ὕστερον <Σικανία> ἐκλήθη ἀπὸ Σικανοῦ.

Sobre Durazzo (Δυρράχιον)

Eust. in *D.P.* 389 (= 389.4-11 Müller ed.):

Περὶ ἃ κεῖται καὶ ἡ τῆς νέας Ἡπείρου μητρόπολις, ἢ ποτε καλουμένη Ἐπίδαμος, ἦτοι τὸ Δυρράχιον δηλοῦν ἐκ τῆς τοιαύτης κλήσεως τὴν τοῦ τόπου τραχύτητα· **δυσράχιον γάρ ἐστιν, ὃ ἔστι δυσέξοχον· τρέψαν δὲ τὸ σ εἰς ρ εὐφωνότερον λαλεῖται Δυρράχιον, καθὰ καὶ τὸ Τυρσηνός Τυρρηνός, ταρσός ταρρός ὁ καλαθίσκος, πυρσός πυρρός, καὶ ἄλλα.**

D.P. 389-391 (Lightfoot ed.):

Βουλιμέων τ' ἀκτάς· ἐπὶ δ' ἄσπετον ὄλκον ἄγουσα, Ἰλλυρικὴν ἐπὶ χέρσον ἐλίσσεται ἄχρι κολώνης οὐρέων τ' ἠλιβάτων, **τὰ Κεραύνια** κικλήσκουσιν.

Suda 291.24-25 (Adler ed.):

<Δυρράχιον>: Πόλις Ἡπείρου, ἢ πρότερον κληθεῖσα Ἐπίδαμος, νῦν δὲ Δυρράχιον, ὅτι κατὰ τὸν τόπον προεχούσης ἄκρας γεωλόφου τὸ κῦμα προσπίπτον καὶ σχιζόμενον ῥαχίαν ποιεῖ μεγάλην· ὅθεν διὰ τὴν ῥαχίαν καὶ [τὸ] δύσορμον Δυρράχιον ὠνόμασαν τὸν τόπον.

Paráfrasis de Eustacio

Sobre Taprobane (Sri Lanka):

Eust. in *D.P.* 596 (= 596.1-599.3 Müller ed.):

Ὅτι εὐρυτάτη τὸ μέγεθος ἡ Ταπροβάνη. **Φησὶν οὖν καὶ ὁ Γεωγράφος (Str.72.690)**· «Ταπροβάνη πελαγία νῆσος μεγάλη, πολὺ τῆς ἠπείρου διέχουσα.

Ἔχει δὲ κατὰ τὸν Διονύσιον καὶ κήτη πολλὰ ὄρεσιν ἠλιβάτοις ἐοικότα [...]

Μεγεθύνας δὲ αὐτὰ τῷ λόγῳ, ἐπάγει πάνυ ἐνδιαθέτως, ὡς οἷα φόβον παθῶν, ὅτι **δυσμενέων παῖδες ἐκείνοις ἀντιάσειαν, ὃ**

ἔστιν ἐχθροὶ ἄνδρες πλανώμενοι περὶ θάλασσαν ἐντύχοιεν αὐτοῖς. Τούτου δὲ τοῦ σχήματος τῷ ἀνάπαλιν χρήσεται, ὅτε περὶ

τῶν Μασσαγετῶν εἶπη, ὅτι «**μήτ' αὐτὸς ἐγὼ, μήθ' ὅστις ἐταῖρος αὐτοῖς ἐμπελάσοι· μάλα γὰρ κακόξενοι.**» Ἐμπαλιν γὰρ

ἐσημάτισται τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο. Εἰ γὰρ καὶ ἄμφω ἐνδιαθέτως ἔχουσιν, ἀλλ' ὅμως διαφέρουσι, **καθὰ μὲν ἐχθροῖς**

ἐπαρσάμενος ἀπώλειαν καταντᾷ ἐνταῦθασιωπηρῶς εἰς τὸ ὑπὲρ φίλων ἀπεύχεσθαι· φησὶ γάρδυσμενεῖς ἐμπελάσειαν αὐτοῖς,

φίλοι δὲ δηλαδὴ οὐ· ἐν δὲ τῷ περὶ Μασσαγετῶν ἀνάπαλιν τὰ ὑπὲρ φίλων ἀπευξάμενος εἰς ἐχθροῦ ἀφορᾷ κατευχὴν· λέγει γάρ·

μήτ' ἐγὼ, μήτε τις τῶν ἐμῶν ἐμπελάσοι τοῖς Μασσαγέταις, ἀλλ' ἐχθρὸς δηλονότι ἐμπελάσοι αὐτοῖς.

Paráfrasis de Eustacio y paráfrasis bizantina ss. X-XI

Sobre los Apeninos

D.P. 340-343:

[...] τὴν μὲν τε μέσην ὄρος ἄνδιχα τέμνει
ὀρθόν, ἅτε στάθμης ἰθυμμένον· οὐκ ἂν ἐκεῖνο
ἴδρις μωμήσαιτο σοφῆς ὑποεργὸς Ἀθήνης·

Paráfrasis 330-344.20-22:

[...] οὐδαμῶς ἂν ἐκεῖνο ἐπιστήμων ἀνὴρ τῆς σοφῆς
Ἀθηνᾶς ὑπηρέτης, ὃ ἔστι σοφὸς τεχνίτης, μέμψοιτο·

Eustacio in *D. P.* 340.9-13 :

Εἶτα ἐπιτείνει ποιητικῶς εἰς ὑπερβολὴν
τὸ νόημα, καὶ φησιν οὕτως ἰθυτενὲς εἶναι τὸ ὄρος, ὡς
“οὐκ ἂν οὐδὲ τέκτων μωμήσαιτο σοφῆς ὑποεργὸς
Ἀθήνης.” Δῆλον δὲ πάντως ὅτι Ἀθηνᾶς, ἡγουν φρον-
ήσεως, ὑπουργοὺς ἢ ποιήσεις οἶδε τοὺς τέκτονας.

Sobre los latinos

D.P. 350-353:

τοῖς ἔπι μέρμερον ἔθνος ἀγαυῶν ἐστὶ Λατίνων,
γαῖαν ναιετάοντες ἐπήρατον, ἧς διὰ μέσσης
Θύμβρις ἐλισσόμενος καθαρὸν ῥόον εἰς ἄλα βάλλει...

Paráfrasis 345-356.8-11 :

[...] Μετὰ τούτους δὲ ἐστὶ τὸ ἔθνος
τῶν λαμπροτάτων Λατίνων, τὸ μερίμνας πολλὰς πα-
ρέχον τοῖς ἐναντίοις, ἡγουν τὸ δεινὸν καὶ πολεμικόν,
ἐπέραστον καὶ καλὴν γῆν κατοικοῦντες.

Eustacio in *D.P.* 350.1-5:

“Ὅτι μετὰ Τυρρηνοὺς καὶ Πελασγοὺς τὸ “τῶν
ἀγαυῶν Λατίνων μέρμερον ἔθνος”, ὃ ἔστι φροντιστικόν,
συνετὸν, μεριμνητικόν, ἢ τοῦ πολλὰ μερμερίζειν,
ἥτοι φροντίζειν, τοῖς ὑπεναντίοις αἴτιον, δι' ἣν ἔχει
ἀνδρίαν.

Paráfrasis de Eustacio y paráfrasis anónima bizantina ss. X-XI

Sobre Tartesos:

D.P. 338:

[...] ἐν δέ οἱ ἄκρα
στηλάων Ἀλύβη κεῖται μία· τῆς ὑπένερθεν

Ταρτησὸς χαρίεσσα, ῥυηφενέων πέδον ἀνδρῶν,
Κεμψοί θ', οἷ ναίουσιν ὑπαὶ πόδα Πυρρηναῖον.

Paráfrasis 330-344-9-14 :

Καὶ ἐν αὐτῇ ἐστὶν ἡ ἄκρα, μία τῶν Ἡρακλεωτικῶν
στηλῶν, ἡ Ἀλύβη καλουμένη. Ὑπεράνω δὲ ταύτης τῆς
Ἀλύβης **ἡ εὐδαίμων Ταρτησὸς τῶν πλουσίων καὶ ῥύδην**
τὸν πλοῦτον ἐχόντων ἀνδρῶν χώρα, καὶ οἱ Κεμψοί, οἷ-
τινες ὑπὸ τὸν πόδα τοῦ Πυρρηναίου ὄρους κατοικοῦσι,
τοῦ χωρίζοντος τοὺς Κελτοὺς καὶ τοὺς Ἰβηρας.

Eustacio in *D. P.* 337.1-3:

Ὅτι κάτωθεν τῆς ῥηθείσης Ἀλύβης πόλις ὀλβία Ἰβηρικὴ
ἡ Ταρτησὸς, ἣν καὶ χαρίεσσαν λέγει **καὶ ῥυηφενέων πέδον**
ἀνδρῶν, ἡγουν πλουσίων.

Referencias contemporáneas

Sobre Venecia

Eust. in *D.P.* 378:

Τὴν δὲ ῥηθεῖσαν Ἐνετίαν, εἰ χρή τι παρεκβατικώτερον εἰπεῖν,

νῦν μὲν Βενετίαν φαμὲν, καθότι καὶ Ἄρριανός (fr. 378)

φησιν, ὅτι «Ἐνετοὶ πονήσαντες ἐν μάχῃ κατὰ Ἀσσυρίους καὶ ἀποπεράσαντες εἰς Εὐρώπην ὠκίσθησαν πρὸς Πάδω τῷ ποταμῷ, καὶ τῇ ἐπιχωρίῳ γλώττῃ Βενετοὶ ἐς τοῦτο ἔτι ἀντὶ Ἐνετῶν κληίζονται, καὶ Βενετία ἢ γῆ ἦντινα νέμονται.» **Οἱ δὲ παλαιοὶ Οὐνετίαν τὴν**

χώραν πεντασυλλάβως ἐκάλουν κατὰ γλῶσσαν οἰκείαν, ὡς καὶ τὸν

Ὀκτάβιον Ὀκταοῦϊον, καὶ τὸν Φλαβιανὸν Φλαουϊανόν, καὶ ὅσα

τοιαῦτα.

Sobre los latinos y el término *palatia*

Eust. in *D.P.* 347 (= 347.21-26):

[...] τῷ Πανὶ νεῶν ἰδρύσας καὶ λόφον ὄχυρῶσάμενος, **ὃν Παλλάντιον ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ Πάλλαντος**, τοῦ καὶ ἐπ' ἄκρῳ τοῦ λόφου θάψαντος αὐτὸν θανόντα, καὶ τὸν Ἡρακλέα ξενίσαντος ἀπὸ τῶν τοῦ Γηρυόνου ἐπανιόντα βοῶν·

ὄθεν καὶ νῦν οἱ Λατῖνοι τοὺς βασιλεῖς πρέποντας τόπους οὕτω καλοῦσι παλάτια, καθ' ἀφαίρεσιν ἀμεταβόλων τοῦ τε

λ καὶ τοῦ ν.

Sobre los tibarenos

Eust. in *D.P.* 767:

Ὅτι οἱ **Τιβαρηνοὶ, οὓς ἡμεῖς Τιβρανοὺς φαμεν**, πολύρρηγες εἰσιν, ὃ ἔστι πολυπρόβατοι, πολυθρέμμονες. Οἰκοῦσι δὲ, καθὰ καὶ οἱ Χαλδαῖοι, μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, **καθὰ καὶ ὁ Γεωγράφος φησὶν (Str. 12.3.28.2-3).**

Conclusiones

1. Eustacio basa la estructura de sus *Parekbolai* en la **σχέδη o ficha**;
2. Emplea un **gran abanico de fuentes geográficas, históricas, lexicográficas y poéticas** cuya procedencia no siempre especifica;
2. **Coteja las fuentes y ofrece diferentes versiones y opiniones** sobre el origen de un término, topónimo, gentilicio, etc.;
3. **Remite y cita entre sus comentarios**, a veces para no repetir información ya proporcionada en una de sus obras o para informar a su lector. El hecho de que en sus tres comentarios encontremos remisiones y citas a otros de sus comentarios nos informa de que **trabajó en ellos durante largo tiempo, volviendo sobre ellos, puliéndolos y ampliándolos**;
5. Eustacio **lee la paráfrasis anónima bizantina** (ss. X-XI), pues explica los mismo términos, aunque no lo hace de manera literal: **él prefiere hacer su propia paráfrasis** del poema;
4. Su **aportación personal es fundamentalmente lingüística**; Eustacio es un filólogo experto, no un geógrafo.
5. Eustacio **no interviene en nociones geográficas ni se posiciona geográficamente en su época**, sino que sigue la descripción antigua de la ecúmene que presenta Dionisio, enriqueciéndola y cotejándola con otras fuentes geográficas (sobre todo Estrabón, Heródoto, Posidonio, Eratóstenes...);
6. **En escasas ocasiones ofrece datos contemporáneos**: nombre contemporáneo que recibe un pueblo o un lugar o un concepto que se relaciona con el origen del lugar.